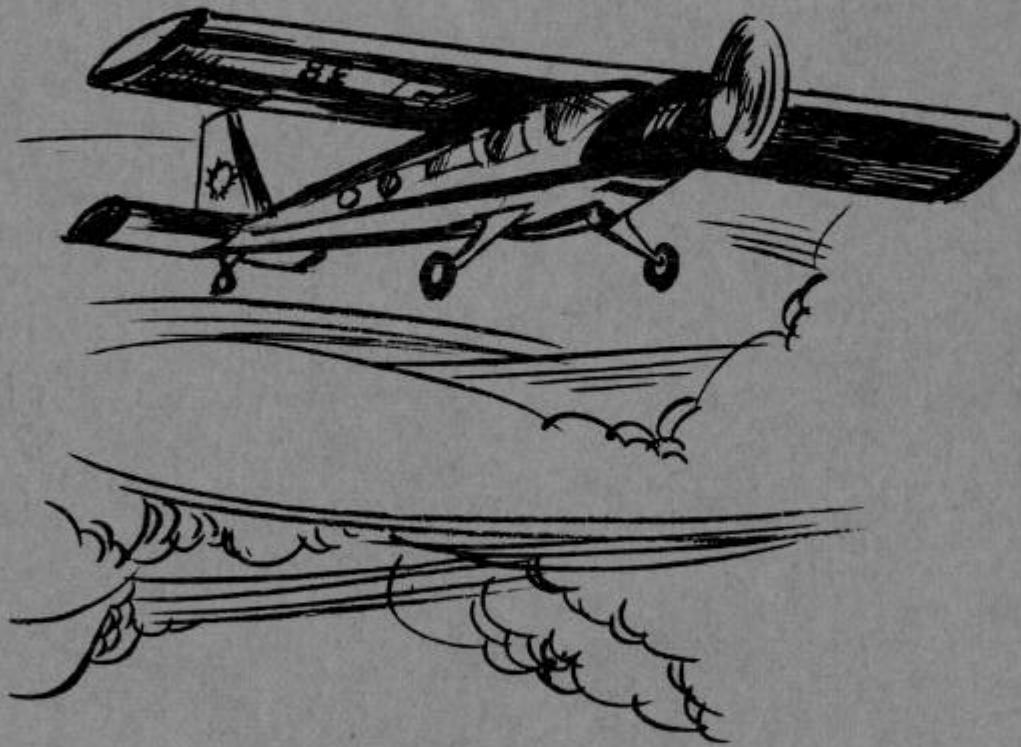

Manila Literacy
Office

Tehe Kilo Me Ebè Bukidnun

Tboli

YEM TEHE KILO ME EBÈ BUKIDNUN

Our Former Journey to Bukidnon

Written by

Faw Wanan

Illustrated by

Faw Wanan and Nat Tianero

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS - PHILIPPINES, INC.

TRANSLATORS

1973

PUBLISHERS

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

1173-330

Printed in the Philippines
By the F.E.B.C. Printing Division

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting super-structure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second-language learning into two steps—literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

Juan L. Manuel
Secretary

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education in the Preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy material which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

**LICERIA BRILLANTES SORIANO
Director of Public Schools**

PREFACE

This travelogue booklet was written by Faw Wanan during her participation in a literature workshop at the Nasuli, Bukidnon headquarters of the Summer Institute of Linguistics.

It is hoped that this booklet will help speakers of Tboli achieve skills of literacy and communication in their own dialect which will help them easily achieve the same skills in a second dialect.

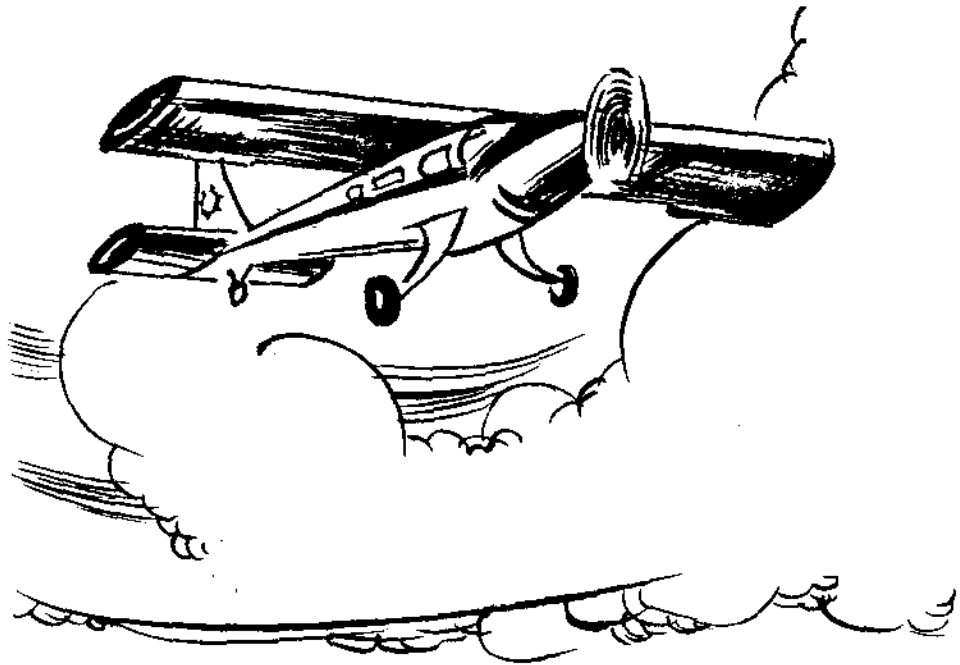
In order to read Tboli pronounce the letter e as in the English word 'the', the letter ó as the Spanish 'o', the letter o as the vowel sound in the English word 'cough', and the letter é as in the English word 'let'. All other letters are pronounced as their National Language equivalents.

Yem Tehe Kógów Me Ebè Nasulì

Yem tehe kmung me ke Ye Bong ebè Nasulì, yem le kewót me gu bè Kmotu, tey des tihu. Abay se tódô me tmonok kól Lem Sembong.

Ne lemwót me bè Lem Sembong smakay ówóng. Yem kewót me bè yó bè Lem Sembong deng dô sfolò udas hlafus ne, omin me yó lemwót ebè Nasulì. Nim benwu bè Nasulì ni sakuf bè Bukidnon.

Yem ksakay me ówóng, tey tilob kdaw ne là kóe likò bè yem klan me lem lobun abay se són Dwata tendo hendemu. Ne tey dê benwu ton me. Ne yó kem tedak gotu le lemnek ktonem kul. Ne yó kem bulul tódô sebesuk ktonem kul, baling le udi snéen. Ne yó kem gunù wen na kebong le kenugu abay se ali geta kóyóng yem ówóng. Okóm yó du kem lobun nù le fi laan kul du, kesok gel hegeta eta yem ówóng. Okóm kesok wen lobun mfól gunun seblà yem ówóng, yó he kegnómem du yem kóyóngen sebol hebtang elaan ne sebol gel hegeta. Hol kéng laen dù katayem

Kesok hentunganem hebtang elaan.

Ne tikóng me móyón mdef ne, senmoen minut
keglaan yem ówóng abay se tey geta yem kóyóngen.
Ne tikóng me deng lemanding ne gotu nogut yó kem
mlikan bukay yó kem nwit me. Ne lulón me ta tdak.
Ne smakay me ebè gunù. Ditu gunun meted kum bè
gunù le Yê Bong ne le Yê Udi ne Yê Lomi ne Yê Li.

Yem kkól me bè yó tey bong tô mifut nawahu
abay se yó kut kegdek bè yó. Ne tey tilob snéen
yem benwu yó, ne tilob snéen yem dfél gunu me nù.
Ne tey dê ngom nù du, kem bok gotu tonem du ne kem

dê hentaw ton gotu nù du yó kem botu mohin. Gotu nù bè yó. Ne yó kem dê ngom ken gotu nù bè yó. Kem huyów ne kem basù ne kem kuleng ne kem slidut, dê ne là kem gesloloem du. Ne bong snéen yem gunù le yó, ne tey dê dfélen. Ne hluken mólós mton du. Laen kô dù fól tonem, honò mólós.

Ne yem plasa bè Nasuli honò ukol bnesen. Ne tey dê là mdengen gotu tonem bè yó bè plasa. Ne tey dê koyu gotu tonem, kem koyu tahà ne kem koyu ukol. Ne sotu ali hentaw me yem tonok bè Nasuli, tey miket lelen hulô yem tonok yó. Kesok gel kmulón mom temnú ali kiketen. Yó se gunun stólóng bè yem tonok bélê tekuy, fen hitem yem tonok bélê tekuy ne fen hulô yem tonok bè Nasuli ne lelen miket.

Ne bud yem busung gunu le gel dyo tey wen utónen, kem hait ne kem btulù. Hluken ali lemnaw taken. Hol lumun kenawen longit. Nim él ni ne mò du tey tnaw. Hol kég tói nù lem yem tey kulón bong. Là kóe tô mlos dyo du, bà mon mom likò lóyófem du.

Ne hluk me gel mung smimba bè yó kem mlikan snéen. Tey sesotu nawa le yó kem mlikan bukay bè Nasuli. Sok Akad gotu le smimba, anien ke tek sulékem mogul blanting. Tódô le gotu mógów yó kem tau nú bè yó. Ne tey dilô kehtahu le ne hmódó le. Ni kem mlikan bukay bè Nasuli ni, gel le dmalang bè yem dumu udél laen deng wen bok bélê le he. Ke sok deng tngón le yem udél dnalang le yó efet le tmlók bè yó kem tau anì hulung le semfala bè yem kul udél.

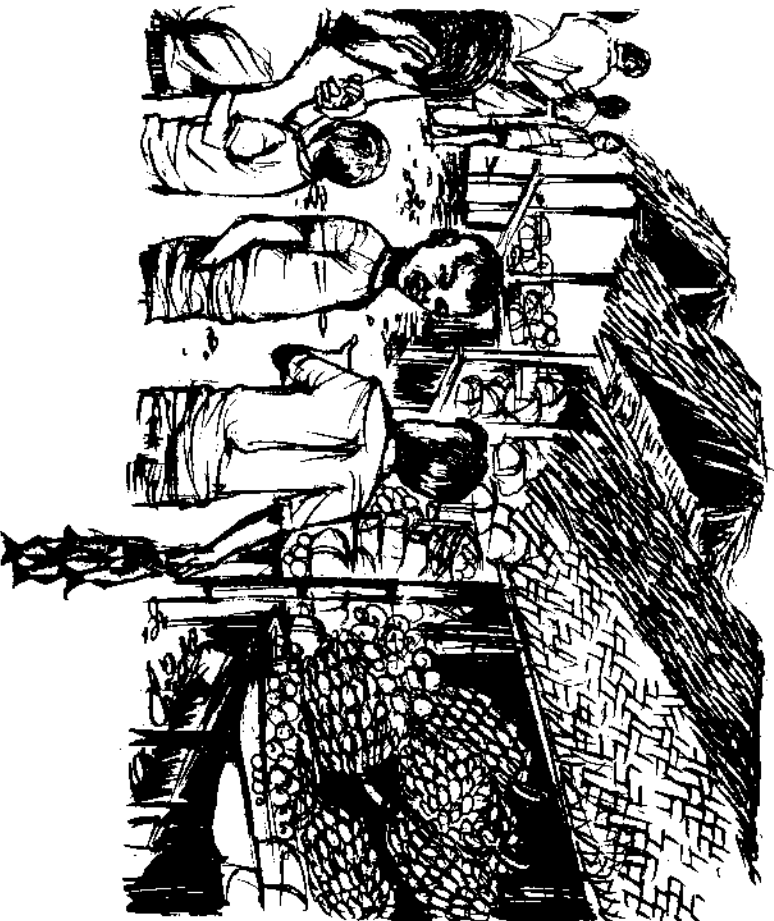
Okóm yem bè Nasuli tey kini dou. Kesok getungó tey kini hatay. Là ke hlafus tolo là kinien he, là ke deng kimel geblà ne. Ke kmulón mom bud mulék tnaw. Yó se kun gel kmò kesok mnóng kdaw.

Yem henduf me ebè Nasuli ni, ne me e hennagi yem kmò ksulat bè mekina smulat ne gel snulat me yem gel tutul yó kem tau gnan ekni. Tey dê kayen yem gel snulat me yó. Kesok wen gel snulat me yó kem tutul ne bud gel nmò me se yem tuladen. Ne sbol gel nwit le mi ebè yó kem tólóng benwu anì kesok wen ton me bè yem benwu yó bud gel snulat me snéen.

Yem Ie Kógów Me Ebè Malaybalay

Sotu kdaw, tódó me hlafus lemwót. Bud nwit
Ie mi yem kdè me mngi bè mkina smulat, ne smulat
yó kem tutul, ebè yem sotu benwu boluyen Malaybalay.
Nim benwu ni sotu benwu bong boluyen se kun, bede nù
senbwak Nasuli kun du. Bud sakuf Bukidnon snéen.

Ne tikóng me kól ditu, tey dè ton me bè yó.

Ne tey mfól gunuen nim benwu ni ne tey lamang. Ne tey lamang fedyan le bè yó ne wadag se kem tindaen, gotu tonem du. Nim benwu bè Malaybalay ni tey mólós mton du, ne wen se kul gunù là mdengen bè yó, bud sa ukol bnesen. Là kô wen fól tonem du, hono mólós ktonem du.

Ne slob me bè yem sotu tau smuguk bè yem tau geta bélê le. Tulónen kum yem kul gel nmò. Yó gel nmò le kun, gel tnóbóng le yó kem tau élél. Deng fat folò sotu ne badyu tnóbóng le ni kem tau ni. Ke gel wen sdô yó kem tau bè yem badyu gel tnóbóng le yó. Ke sdô udi, sdô yó kem tau, sal gel lenuluk le yem sdô bong. Kesok mngà nim sdô bong ni, yó kmò le du nbad sóól. Ni se kul kmò któbóng.

Kogolen bè yó, slob me bè yem sotu tau gel mentey yó kem koyu gel hulu le, ne tey dê tulón le kum bè yó. Yó gel mu yem koyu gel hulu le yó mò gel ngom gunù, ne gel nmò le klatas kun ni kem koyu ni yem gel bnoluy le meguu. Ni kem koyu ni tey lamang gunu le mulu du. Tódô hono bulul lamang

gunu le mulu du, yem koyu ni koni. Yem le kebliwel
me gu bè kililen tey tilob mton du gu lemen. Bud
hono ukol bnesen snéen, dô gel nafas le gu lemen.
Yem tanay ktonu gu taken yó kem bulul gunun nù yó
kem koyu yó ofo do ke hono dlag.

Ne tikông me deng moni du ne anì monem
hono koyu hulu yem meguu. Tey hentaw ton yem tey
lamang bulul ke nee hono koyu hulu tonem du. Hol
là ngaen du là kduk le yó kem tau mulu du. Tey kem

tau kimed se kul yó kem tau bè Malaybalay.

Ne gotu tulón le kum yó kem tau gel mentey du ne, ni kem koyu ni là kô hyu nee tô mofok kul ke là dengi eles mbal bélê le. Ke là dogi mbal ke tódôi mofok, kâ nem blanggù nem bulón he, ominem yó he gekâ. Ke sóól difu yem deng nofokem hbayad le kóm hitu filak. Ni se olo kebtesen nim koyu ni, là ke nem ne mbal là kói mayad.

Ne bè yó kem dlag là kô tódô óyóem du ali hemsik mofok kul. Deng wen udin gungol me bè yó bè Malaybalay. Mon le, Hol béen abay wen tau ali hemsidek kul yó kem koyu dlag. Ke wen tau hemsidek yó kem koyu dlag ni kmoen ni, hnebel le kun ne hekfô le fulis anî blanggù sfalay ne bud nem bulón. Yake hol nimón tekuy yem kul udin ni. Abay se ke deng gotu yem dlag kun, angkat gotu kti yó kem él ne. Abay se bè dlag gunun lemwót yó kem él ne kulón.

Ne song me mulék ne yem kógów me bè Malaybalay yó, deng móyón kimel ne. Tódô sendaw me bliwel ditu. Ni se dou tulón kuy kem dumuhu setwoli.

Yem Klinik Bè Malaybalay

E kem dumuhu ni wen tulónu kuy, yem tehe sotu kógów me ebè yem sotu benwu malù bong, boluyen Malaybalay, bud glem lem Bukidnon snéen. Mógów me ebè yem gunù gunu le gel mulung, yem bnoluy le klinik.

Nim klinik ni tey bong ne tey dê dfél lemen, ne mdengen se duktul nù bè yó. Wen dô fat ke limu kem duktul nù bè yó ne yem tau gel msok nihi yem bnoluy le Dintis. Ne gotu le nù bè yó se yó kem libun gel tmóbóng mulung tau. Tey dê libun nù bè yó hono le gel mulung. Tódô gotu hnénég me lemen yem klinik ni koni.

Mdengen se dfél gunu le gel mbok tau ne wen se dfél gunu le gel hemsù kem ngà lomi sut. Ket ne tlu butengen omin le yó he hulék du bè yê le yó kem ngà yó koni. Ne gel htutù le bè yê le ket ne tlu ke fat udas blóngen. Yem kauy me du yem dfél gunun nù yó kem ngà yó koni, wen ton me kem ngà tolo nù bè yó hanà le lomi sut. Limu le kwen le. Ne bud gotu mdengen se kul dfél yó kem yê le ni kem ngà ni koni.

Ne gotu knénég me dfél yó kem tau gel hbulung
wen des le tolo nù bè yó, tey mólós yem kmò le kul.
Ne wen se dfél kem logi bud hono wen des le snéen.
Ne bud wen se dfél kem libun gemnóm des snéen, sa
sentólong le lu.

Ne bud yem sotu dfél gunu le gel mulung halì.
Wen tau ton me tau tolo hbulung bè yó tfok tiol

tihen. Ya tey kboloken yem tihen yó. Botong tô kbongen yem banay afus olo kbongen du. Okóm yem tau ni là ton me du lem uyóhen abay se bnaus le lem uyóhen. Son tihen ton me tolo bnaus le.

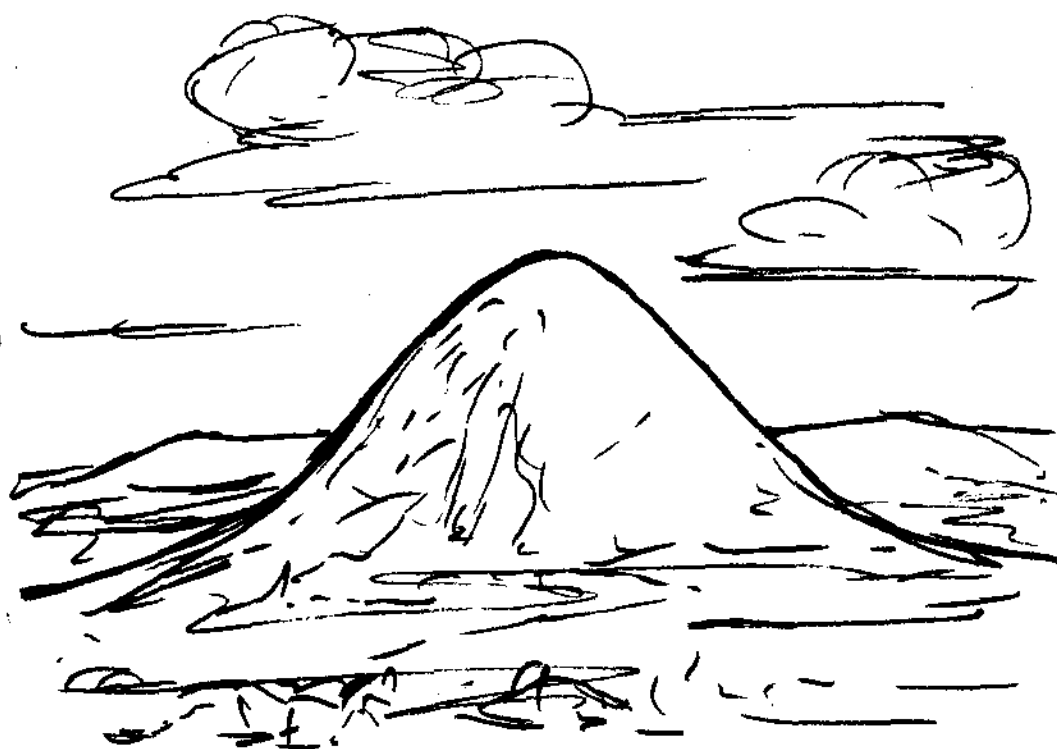
Hyu mdengen se tau gel hemtilob gu lemen yó kem dfél yó. Ne bud wen sotu logi gel hemtilob bè yó gel munu nmoen, okóm nim tau ni umew ne bokong. Là kô gungolen du ke mudéli ebéléen. Bede tey temngón kun yem tau umew yó, tulón yem libun gel mulung bè yó bè klinik.

Ne mdengen se tau mfuk yó kem nes kem tau gel hbulung bè yó. Tódô ket kdaw le gel mfuk. Yem sotu kdaw na lewu dulék le mfuk, hlafus ne kimel. Bede tey dê yem nes gel nfuk le yó. Wen ne lewu gunù gunu le gel hemdaw kul, bede tey lamang yem gunu le hemdaw nes yó. Ni se kul kmò yó kem tau bè yem klinik bè Malaybalay.

Musuan

E kem dumuhu setwoli, yem tehe kógów me ebè yem sotu benwu boluyen Musuan. Nim benwu bè Musuan ni bud glem lem Bukidnon snéen, nù seneged Nasuli. Yó gunu le moluy du Musuan abay se lemwót bè yem bulul bong nù bè yó. Ne yem gunù mnagi nauy me bud bè yó snéen gunun ma boluyen.

Nim bulul bè Musuan ni tey bulul bong ne lelen tahà eta. Ne tey tilob mton du. Là kô wen gunum mton du balù sotu. Ne bélé tekuy tey dê bululen snéen lel le leembang, okóm là skélen du. Ne wen kem ngà bulul lemnek hmilolen. Tek són yó gunum mton du yó kem koyu bè kem ngà bulul lemnek hmilol du. Tey hyu mton du nim bulul ni. Laen dù koyu mteg talak lówóhen, tódô mló mton du. Són kem kluon ukol mteg gu hilolen. Ne lendey ke tfusuen ne lendey se kelegilingen nim bulul ni. Yake ton ye se kuy dé. Ni se bulul bè Musuan.

Bè yem gunù mnagi geta nauy me ni, tey dê
tolok le kem tau yem hyu bè kmò le hulu ne yem hyu
bè kem ógóf. Sotu gunu me slob bè yem gunù le gel
hemsù kem onuk. Tey kem onuk lembang lel le ali
bukay. Botong tlu gunù lembang gunu le hemsù kul,
bede sket le ngà dfél. Bede yó kwen le lemibu hitu
latu bud fat folò, kdê le tódô keten kdaw mngà. Yó

kwen gel ngaen sotu kdaw lemibu lematu tlu folò limu.
Yó gunun là skas yem kngà le ni kem onuk ni abay se
bè gel htukô le kul, gunu le tódô mngà. Tek sónen
bè yem gel htukô le kul gunun là skas yem kngà le
yó, abay se là senkas le du tendo hentukô kul. Ni
kem onuk ni laen duen bélê tekuy. Tólóng se kul
kngà laen dù mósól le.

Gel benli le yem gel htukô le kul yó, okóm
yem onuk bélê tekuy gel le tagaw se kul du. Tódô
le mebel kul tnukô. Wen se gel kehtukô tekuy kul
ke geslaen. Gel kebliwel le tek lósól, okóm tólóng
le se kul kem onuk ni. Mdengen gunù le, tódô le
htinof lem dfél le. Ne tódô nangat le tnukô le.

Yem Hikong Bè Mownténbyu

E kem dumuhu, ni wen tulónu kuy. Yem tehe kógów me ebè yem sotu benwu boluyen Mownténbyu. Nim benwu Mownténbyu ni nù fi desdef bè Nasulì kun

du, bede tey mayuk nim benwu ni.

Wen hikong tahà ton me ditu, mom hensngulem ekta bà mon tey kegetahen. Kehlingunu du anien ke mom sentugodem yem gunù leembang olo ktahaen, ngem kà sengeden du. Hanà ni se dou kton du nim hikong ni. Démê ke ton ye se kuy dé. Okóm wen bélé tekuy snéen nim hikong ni. Là deng gel tonu du dou abay se laen dù tau gel mit tekuy edu.

Mom ni tonu nim hikong bè Mownténbyu, okóm yó kem dumu me dyo le bè yó se kul bè gunun wen linuhen, yem gunun egdek yem él lemwót gu kta. Ke monihi du yem él ni là kói tô mungol, bà mon yem tey unihen lefluk gu kta ne kól elaan.

Okóm nim él ni tey tnaw botong là doge mlos hloni du dou. Mom wen tô klikou bà mon yem tey unihen lefluk gu kta ne lelen mom tô kmebel. Ne yó kwen me mauy du nim él ni botong me sfolò limu, ne gotu me smakay tdak nim kwen me ni. Ni se yem le kógów me ebè Mownténbyu.

Yem Mò Kóyóngen Yem Ówóng

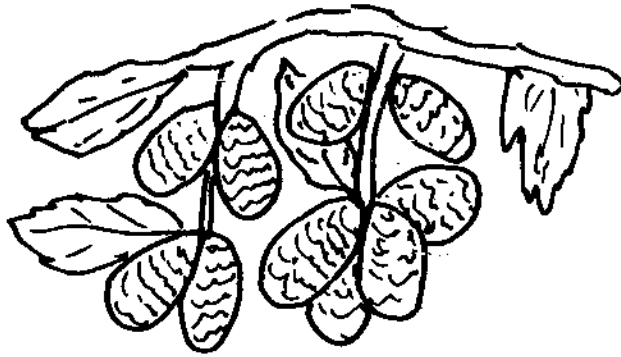
Ni bud sotu tulónu kuy yem mò kóyóng yem ówóng talak kmawang. Wen kem ówóng bè Nasulî, hyu mdengen gunù gunu le hemsù kul kesok là deng wen gunu le e hóyóng kul.

Kesok wen móyón gunu le e hógów du yem ówóng, sa eles gel nlem le geslina ani lendey kóyóngen. Yem ówóng malù udî wen ne tlu folò nem timbà geslina gel lem le du. Okóm yem ówóng malù bong wen ne nem folò timbà gel lem le du, okóm yem sotu timbà wen ne tlu filak bud fat ketef blihen. Yó se olo btesen yem sotu timbà. Okóm yem ówóng kun mom nù te hafaken yem gunu le gel mili yem geslina. Sotu se gunù mili du bè dolihen ne bud sotu se bud gunù mili du bè dolihen snéen. Tódô sbalà hafaken gunu le gel mili du yem geslinahen, yó se kun kmò.

Ne wen tulónen kum yem tau gel mit ówóng nù bè yó bè Nasulî. Monen, Kesok gel móyóng talak kmawang yem ówóng, sa gel bud heglaan ne bud gel hegeta. Abay se yó gel mit du yem ngà hafak nù bè

skéen. Ke tonem yem ngà hafak udi, yó se yem gel mit du kemgis ke sok mgel lenos. Yem ngà ikong udi yó koni, kesok gel hdà eta bud gel hetuntun eta se yem ówóng. Là ke bud gel hebtang elaan yem ngà ikong udi yó koni ne bud gel heglaan se yem ówóng. Bede yem ngà ikong udi ni koni, kesok tódô lendey sedatal taken bud tódô lendey se ketedeng kóyóngen yem ówóng. Ni se kun gel nmò yem ngà ikong udi.

Okóm yem ówóng sa gel tnimbang le ke wen lulón le taken, ani diló le ke tedu yem keblat nworten. Abay se là hyuhen ke gedlug yem nworten, déke dalil bud gunun sidek. Kesok fat se bangkuen yem ówóng ne bud fat se tau myón du. Là hyuhen ke glukas abay se tólóng kun, yakà mlanan talak kmawang. Ni se kun kmò yem ówóng.

Bungu Blangas

Ne bud wen ton me bè Nasuli yem koyu boluyen blangas. Tey mnóm yem bunguhen nim koyu ni, ne wen snéen bélê tekuy okóm mteg lem dlag. Okóm yem tonu bè Nasuli tódô mteg klokok gunù, ne tey bunguhen.

Ne tey wen snéen mken du bélê tekuy yem blangas, bede gel na tekuy lem dlag ne tey bong buten. Ne skél nóm le snéen ne doun le, okóm yó gunu le stólóng fen mteg klokok gunù kun yem blangas bè Nasuli ni. Ne lelen tilob mton du tódô lemimbà hangahen. Là kóen hol tahà eta tódô geblà ketahaen, ne hluK le gel hmaya du.

Mò Kmò Te Du yem Abunu

Ni sotu tehe dnalang me bè Nasuli yem hyu bè yem kut galdin. Sotu kdaw tolok le mi yen mò kmò te du anì mabù yem hulu te, tódô lemwót bè yem abunu lembù nmò. Ne bede nim abunu ni abunu nmò le lemwót bè doun koyu ne bnes ne kohù ne kê kem ógóf. Ne yó kmò le ni kem ni koni, na le mokol sol mò gunu le lembeng du. Okóm yó kegen le lembeng du tlu bulón.

Bede yó knelemen yem sol gunu le lembeng yó kem nmò le abunu yó, gu lem bukol knelemen yem sol gunù le lembeng du. Ne yem klamangen yem sol yó sdifu ne bud yó snéen ktahaen yem sol yó.

Ne yó kmò le du, sù le filaan kem doun koyu dumun ke bnes. Ne omin le bud smodò du taken yem kê kem ógóf ne bud sodò le taken yem kohù. Lumun yó tódô seflósen yó kesodò le du, ngang le semsodò du efet henok yem sol. Omin le lemimun du doun soging anì là héféen.

Okóm yó tulón le kum yó kem tau tmolok du kum yó koni, mon le, Na tlu fedyan blóngen omin le yó he bud sembwól du yó kem nmò le abunu yó koni.

Ne tikóng deng tlu bulónen ne tódô deng gotu baling lumun tonok yó kem yó koni. Ne omin le yó he mò galdin. Ne bede yó kmò le yem abunu yó koni na le nogut ebè yem gunu le mò galdin. Ne omin le yó he sembool kul nim tonok gunu le mulu lemnaw ni. Ne tey kabù hulu du nim abunu ni.

Ne nim abunu ni là kô bemli filak du se. Ne tódô lemwót bè dhalang. Nim abunu ni deng nmò me bè Nasuli ekni. Ne tilów me mò galdin yem laen dù abunuhen. Ne ton me lehen huluhen. Ne tilów me se yem galdin wen yem abunuhen nmò me ni koni, ne ton me se mabù yem huluhen ne hyu kehnoken.

Mkina Kemleng Kfal

Ne bud wen ton me dini bè Nasulì yem mkina gel kemleng kfal, botong le lewu. Okóm kesok handal le yem mkina kemleng kfal yó, hol béem abay iloni edu tdoken déke tódô sifal. Abay se tey telem yem bala tók gel hsù le du, yem bala tók gel hsù le du yó tódô legiling bede lenidì yem baken. Wen se baken udì ne wen se baken bong. Kesok gel handal le tódô gel mesdoli yem kfal, ne là kóen dog legen yem kesdolihen du.

Okóm wen se bélê tekuy bede là skélen du, yem nù bélê tekuy. Sa gel lewu tau gel mogot du, ne ihok le bè kfal. Tólóng se kun là kô nogotem du, tódô olohem handal du.

Déméu du dé ke angkat wen bélê tekuy nim mkina kemleng kfal ni.

